

Богдан ТОМЕНЧУК
Олег МЕЛЬНИЧУК
(Івано-Франківськ — Галич, Україна)

УДК 902.2(477.86)«13/17»
ББК 63.3(4Укр)43

АРХЕОЛОГІЯ ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОГО ГАЛИЧА ЯК «ЦЕРКОВНОГО МІСТА» І РЕЛІГІЙНОГО ЦЕНТРУ ГАЛИЧИНИ (СЕРЕДИНА XIII ст. — 1785 р.)

У статті відображено основні підсумки археологічних досліджень давнього Галича пізньосередньовічного періоду його історії як «церковного міста», релігійного й духовного центру Галичини (середина XIII ст. — 1785 р.). Детально характеризується розвиток історичної топографії Галича-Крилоса за трьома етапами: середини XIII ст. — 1596 р.; 1596—1700 рр.; 1700—1785 рр. Комплексний історико-археологічний аналіз кожного з них дозволяє виразно побачити шляхи і перспективи дальших наукових студій.

Ключові слова: Давній Галич, археологічні дослідження, релігійний і церковний центр, єпископсько-митрополичий осідок, Успенський собор, Крилоський Успенський монастир.

Новітні історико-археологічні дослідження та аналіз писемних джерел дозволили виокремити три основні періоди історичного розвитку давнього Галича: долітописний, літописний і пізньосередньовічний¹.

Перший період історично майже не відомий і археологічно найменш вивчений. Другий — XI—XIII ст. найбільше відображений писемними

¹ Ауліх В. З історії долітописного Галича / В. Ауліх // Дослідження з слов'яно-руської археології. — К. : Наук. думка, 1976. — С. 120—134; Его же. Историческая топография древнего Галича / В. Аулих // Славянские древности. Этногенез. Материальная культура древней Руси. — К., 1980. — С. 113—150; Его же. Галич / В. Аулих // Археология Прикарпатья, Вольни и Закарпатья. — К., 1990. — С. 97—102; Томенчук Б. Три періоди розвитку Галича / Б. Томенчук // Еволюція розвитку слов'янських градів VIII—XIV ст. у передгір'ї Карпат і Татр. Тези міжнародної археологічної конференції. — Львів, 1994. — С. 19—22; Його ж. Три періоди розвитку Галича в світлі нових археологічних досліджень / Б. Томенчук // Тези доповідей української делегації на VI міжнародному конгресі слов'янської археології. — К., 1996. — С. 111—113.

джерелами (зокрема Київським і Галицько-Волинським літописами), добре досліджений археологічно². Третій, пізньосередньовічний етап історії давнього Галича, загалом історики теж описали. Серед них найвідоміші А. Петрушевич, Й. Пеленський, М. Грушевський, Н. Дашкевич, В. Тихомиров, І. Крип'якевич, М. Котляр, М. Стахів, С. Мудрий, Б. Гудзяк, І. Паславський, З. Федунків, І. Скочилиас, С. Побуцький, Р. Шерстюк, О. Чуйко та ін.³. Втім,

² Про детальну історію археологічних досліджень див.: Томенчук Б. Галич і Мала Галицька земля XII–XIII ст. Історична топографія городищ / Б. Томенчук. — Івано-Франківськ, 2016. — 595 с.

³ Петрушевич А. О галицьких єпископах со времени учреждения Галицкой епархии даже до конца XIII века / А. Петрушевич // Галицкий исторический сборник. — Львів., 1854. — Ч. II. — С. 3–192; Его же. О соборной Богородичной церкви и святителях в Галиче. № 9. О галицко-русских митрополитах / А. Петрушевич // Галицкий исторический сборник. — Львів, 1860. — Ч. III. — С. 3–59; Его же. Обзор важнейших политических и церковных происшествий в Галицком княжестве с половины XII до конца XIII века / А. Петрушевич // Литературный сборник, издаваемый обществом Галицко-русской матицы. — Львів, 1854. — Вып. 2. — С. 8–81; Пеленський Й. Таємниця столярного града / Й. Пеленський // Літопис Червоної калини. — К., 1991. — № 5. — С. 43–49; № 6. — С. 36–41; К., 1992. — № 1. — С. 42–48; № 2. — С. 59–63; Грушевський М. С. Духовна Україна / М. Грушевський. — К., 1994. — 540 с.; Дашкевич Н. Первая уния Юго-Западной руси с католичеством (1246–1254) / Н. Дашкевич. — К., 1884. — 173 с.; Дашкевич Я. Галицько-Волинські землі на перехресті орієнтацій: Захід, Русь, Схід (кінець X — середина XI ст.) / Я. Дашкевич // Українські землі часів короля Данила Галицького: церква і держава. — Львів, 2005. — С. 28–29; Тихомиров В. Галицкая митрополия: церковно-историческое исследование. — СПб., 1896. — 189 с.; Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство / І. Крип'якевич. — Львів, 1999. — 173 с.; Котляр М. Ф. Галицька Русь у другій половині XIV — першій половині XV ст.: історико-нумізматичне дослідження / М. Котляр. — К., 1968. — 140 с.; Стахів М. Христова Церква в Україні, 988–1596. Нарис історії української Католицької Церкви / М. Стахів. — Львів, 1993. — 584 с.; Мудрий С. Нарис історії церкви в Україні / С. Мудрий. — Рим, 1990. — 296 с.; Гудзяк Б. Криза і реформа: київська митрополия, царгородський патріархат і генеза Берестейської унії / Б. Гудзяк. — Львів, 2000. — XVI, 426 с.; Паславський І. Галицька митрополия. Історичний нарис / І. Паславський. — Львів, 2007. — 125 с.; Федунків З. Галицький релігійний центр. Проблеми і факти / З. Федунків. — Івано-Франківськ, 2001. — 288 с.; Скочилиас І. Галич після Галича: пониззя (Русь-Валахія) у XII–XIV століттях та утворення молдовського князівства / І. Скочилиас // Княжа доба: історія та культура. — Львів, 2001. — Вип. 5. — С. 29–71; Його ж. Галицька митрополия XIV — першої половини XV століть: особливості еклезіального, правового та суспільного статусу / І. Скочилиас // Княжа доба: історія та культура. — Львів, 2011. — № 4. — С. 246–279; Побуцький С. Галицька митрополия / С. Побуцький. — Галич, 2011. — 199 с.; Шерстюк Р. Релігійний фактор у контексті геополітичних трансформаційна галицько-волинських землях (друга половина XIII — перша половина XV ст.) / Р. Шерстюк. — К., 2006. — 225 с.; Чуйко О. Монастирі Галичини (середина XVI — початок XX століть) / О. Чуйко. — Івано-Франківськ, 2011. — 188 с.

археологія пізньосередньовічного Галича, хоча й має свої окремі здобутки, завдяки, зокрема, студіям А. Петрушевича, Л. Лаврецького, І. Шараневича, О. Чоловського, Й. Пеленського, Я. Пастернака, В. Ауліха, Ю. Лукомського, Б. Томенчука і О. Мельничука⁴, залишає ще чимало нерозв'язаних питань.

Цей третій, пізньосередньовічний період історії Галича охоплює понад 500 років від середини XIII ст. до 1785 р. Із втратою ролі політично-адміністративного центру як стольного міста Галицько-Волинської держави (середина XIII ст.) давній Галич надовго залишався релігійним і церковним центром краю, еволюціонувавши у три етапи. Перший: середина XIII ст. – 1596 р., другий: 1596–1700 рр., третій: 1700–1785 рр.⁵

Перший етап. Ще від середини XII ст. в давньому Галичі розміщувався осідок галицьких єпископів. Зокрема, очевидно, за

⁴ Петрушевич А. Историческое известие о церкви св. Пантелеймона близ города Галича / А. Петрушевич. – Львов. 1881. – 118 с.; Его же. Критико-исторические рассуждения о надднестрянском городе Галиче и его достопримечательностях / А. Петрушевич. – Львов, 1888. – 619 с.; Его же. О соборной Богородичной церкви в городе Галиче происходящей из первой половины XIII столетия / А. Петрушевич. – Львов, 1899. – 446 с.; Szaraniewicz I. Trzy opisy historyczne staroksiążęcego grodu Halicza w z. 1860, 1880 i 1882 / I. Szaraniewicz. – Lwów, 1883. – 232 s.; Czołowski O. O położeniu starego Halicza / A. Czołowski. – Lwów, 1890. – S. 1–23; Pelerński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej (na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych) / J. Pelerński. – Kraków, 1914. – 207 s.; Пастернак Я. Старий Галич / Я. Пастернак. – Краків ; Львів, 1944. – 238 с.; Аулих В. Историческая топография. – С. 113–150; Его же. О дитинце древнего Галича / В. Аулих // Древнерусский город. – К., 1984. – С. 12–14; Аулих В. Работы Галичского отряда Карпато-Волынской экспедиции / В. Аулих, В. Петегрич // АО. – 1977. – М., 1978. – С. 292; Лукомський Ю. Успенський собор давнього Галича (За результатами нових досліджень 1992–2000 років) / Ю. Лукомський // Записки НТШ. – Т. ССXLIV. – Львів, 2002. – С. 578–607; Його ж. Архітектурна спадщина давнього Галича / Ю. Лукомський. – Галич, 1991. – 37 с.; Томенчук Б. Давній Галич в історії Церкви (XII – початок XVII ст.) / Б. Томенчук // Вісник Прикарпатського університету. Серія Історія. – Івано-Франківськ, 2000. – Вип. 3. – С. 3–12; Його ж. Результати археологічних досліджень давнього Галича у 2008–2013 роках / Б. Томенчук, О. Мельничук // Галич і Галицька земля. Матеріали міжнародної наукової конференції. – Галич, 2014. – С. 116–123; Мельничук О. Пізньосередньовічна археологія Крилоса / О. Мельничук // Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Галич, 1998. – С. 144–147.

⁵ Томенчук Б. Археологія некрополів Галича і галицької землі. Одержавлення, християнізація / Б. Томенчук. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 58–59.

правління Володимира Володаревича (1141—1152) він розташовувався на території його княжого двору (Спаське городище, урочище Карпиця-Цегольня). Пізніше, від князювання Ярослава Осмомисла (Володимирковича) (1152—1187), осідок галицьких єпископів, вірогідно, надовго перенісся до структури дитинця міста, укріпленого кафедрального монастиря (урочище Золотий Тік, площею 1,5 га). Наше вивчення його оборонних стін показало наявність тут чотирьох будівельних горизонтів середини XII—XVI ст.⁶. До цього монастирського комплексу входили церква, кладовище й відповідна житлово-господарська (зокрема реміснича) монастирська забудова та єпископська адміністративна інфраструктура (рис. 5). Кафедральний монастир постав поряд з міським замком Галича з його адміністративним, князівським та гарнізонним дворами й помешканнями ближнього оточення князя. В центрі цього великого (площею 9,5 га) міського замку-дитинця міста стояв Успенський собор (37,5х32,4м), який заклав ще Володимирко Володаревич, а завершив його син Ярослав (рис. 1)⁷. За княжих часів відомі такі перші галицькі єпископи, як Косма (прибув з Володимирком Володаревичем) і Артемій.

Десь 1303 р. галицький єпископ Ніфонт (1303—1305) став першим галицьким митрополитом (за Юрія I Львовича, київського митрополита Максима й патріарха Атанасія). Вважається, що він та наступний галицький митрополит Гавриїл (також галицький єпископ) не мали патріаршого визнання в Константинополі, на відміну від галицького єпископа й митрополита Теодора (1338—1340).

Попри такий високий митрополичий статус галицьких архієреїв, саме місто від середини XIII ст. поступово втратило роль столичного політико-адміністративного князівського центру. Давній Галич став лише «церковним містом», основу якого становила лише церковна інфраструктура єпископсько-митрополичого центру пізньої Галицько-Волинської держави, столицями якої були Холм, волинський Володимир і Львів.

У Галичі вже не було князів, «безбожних галицьких бояр», численних ремісників і торговців. Але тут функціонував давній княжий і

⁶ Його ж. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень 1976—2006 рр. / Б. Томенчук. — Івано-Франківськ, 2008. — С. 523—581.

⁷ Лукомський Ю. Успенський собор давнього Галича. — С. 578—607.

єпископський, боярський і міщанський кафедральний собор Успіння Пресвятої Богородиці, релігійний та духовний центр усієї Галицької землі, місце інтронізації князів, висвячення єпископів та священників, осередок хрещення дітей галицької знаті і поховань князівської родини останніх Ростиславовичів.

У місті ще існувало близько десяти монастирів (заснованих у княжі часи), які теж формували його інфраструктуру як «церковного центру». Але основним серед них і надалі залишався галицький кафедральний монастир на Золотому Тоці — осідок галицьких єпископів і митрополитів, «дитинець церковного міста».

Галицьку митрополію було ліквідовано 1340 р., а її Галицьку, Перемишльську, Холмську, Володимирську, Луцьку і Турівську єпархії підпорядкували Київському митрополитові Теогносту. Правда, 1370 р. вона ненадовго відновила свою діяльність, коли місцевий єпископ Антоній отримав митрополічі свячення (1370—1391). Втім це був період початку іноземної окупації. Волинь відійшла до Великого князівства Литовського (1340), Галичина — до Польського королівства (1343), а потім — Польсько-Литовської держави (1385). На цей час Буковину включили до складу Молдавського князівства, з 1513 р. залежного від Османської імперії.

Тоді ж 1375 р., згідно з установчою буллою папи Григорія XI, галицьку латинську єпископську кафедру з 1349 р. піднесли до гідності митрополії, якій було підпорядковано Перемишльську, Холмську і Володимирську латинські єпархії. З цього часу тут відомі такі галицькі латинські архієпископи, як Християн і Яків.

Отже, в другій половині XIV ст. свій осідок у Галичі зберігали як православні, так і латинські єпископи, котрі в окремі періоди набували й митрополічного висвячення. Перші локалізувалися в Галицькому кафедральному монастирі, а другі — біля церкви Святого Пантелеймона на території старого княжого двору Романа Мстиславича і Данила Романовича⁸. Цей династичний храм волинської гілки Мономаховичів 1367 р. пересвятили на латинську церкву Святого Станіслава (патрона Польського королівства — єпископа Станіслава Щепановського). Наші дослідження (2006 р.) на південь від неї (10 м) виявили кам'яні фундаменти

⁸ Томенчук Б. Дві галицькі церкви — дві людські долі / Б. Томенчук // Галицько-Буковинський хронограф. — Івано-Франківськ, 1996. — № 1. — С. 23—28.

великої дерев'яної (очевидно, двоповерхової) палацової споруди цього галицького латинського єпископсько-митрополичого осідку (1367–1414). Її приблизні розміри – 17х8 м⁹. Археологічно зафіксовано сліди чотирьох пожеж (рис. 10).

1390 р., за київського митрополита Кипріяна, Галицьку митрополію було поєднано з Київською. Відтоді київські митрополити почали йменуватись «митрополит Київський, Галицький і вся Руси». Тепер у Галицькому єпископсько-митрополичому осідку спорадично перебували лише галицькі митрополичі намісники («єпископи двірські» або «вікарійні»), які головно мешкали у Львові. Загалом це був час першого значного послаблення ролі галицького релігійного центру. За митрополита Макарія II (1534–1556) було відновлено Галицьку, а точніше Львівську єпархію в особі Макарія Тучапського, дотеперішнього митрополичого намісника. З 1539 р. він управляв Львівсько-Галицько-Кам'янецькою єпархією, головний осідок якої постійно перебував у Львові. Роль єпископського осідку в Галичі стала другорядною. В цей час знані такі єпископи, як Макарій Тучапський (1540–1549), Арсеній Балабан (1549–1565), Йоан Осталовський (1568–1576) та Гедеон Балабан (1576–1607).

Отже, в XV–XVI ст. під час загальної політичної і релігійної кризи в Галичині, в умовах інкорпорації її земель іноземними династіями, почався й занепад галицького церковного центру. Саме впродовж XV–XVI ст. активізувалися турецько-татарські набіги на ці терени, зокрема 1498, 1520 (1505–1531 рр. – польсько-турецька війна), 1589, 1594 рр. Тоді в Галичі відчувалася пустка і занепад. Приходив у занедбаня Галицький кафедральний монастир, і потрохи руйнувався старий чотиристарічний собор Успіння Богородиці, що знаменувало кінець історії давнього Галича як «церковного міста», підтверджений археологічними дослідженнями 1997–2004 рр. Так, у південній ділянці житлово-господарської забудови по сусідству із собором було виявлено сліди декількох (шести–восьми) дерев'яних споруд, які інколи мали декілька будівельних горизонтів відбудови, пов'язаних із руйнуванням внаслідок пожеж¹⁰.

Тоді ж у Галичі, а тепер вже Крилосі, на захід від собору (урочище Плебанський Сад) постало й перше велике парафіяльне кладовище.

⁹ Йоґо ж. Археологія городища Галицької землі. – С. 535.

¹⁰ Йоґо ж. Галич і Мала Галицька земля XII–XIII ст. – С. 128, 132–133.

Старий, невеликий некрополь біля східних апсид собору (перший горизонт датується XII–XIII ст., другий – XIII–XIV ст.) більше не мав можливості забезпечувати потреб місцевої парафії, що також не відповідало його статусові. Очевидно, собор тоді використовували і як парафіяльний храм. Протягом майже 200 років (XV–XVI ст.) нове кладовище зайняло досить значну територію. Археологічно (Я. Пастернак, В. Ауліх, Б. Томенчук) простежили його розширення на площу 250х20 м, де в різний час було виявлено близько 40-ка поховань з можливих 200¹¹. Очевидно, це «старе кладовище в парохіяльному саду», згадане ще на початку XVIII ст. в Крилоських метрикальних книгах¹², обслуговувало світські, церковні й монаші громади, хоча головно мешканців новозаснованих, тоді невеликих, митрополичих сіл Крилоса, Підгороддя і Благовіщення та ближньої округи (рис. 2).

Другий етап. 1596 р. відбувся Берестейський Собор, на якому було ухвалено церковну унію українсько-білоруської православної церкви з Римським престолом (за польського короля Сигізмунда III та митрополита Михайла Рогози). Унію тоді не визнали лише єпископи Галицький Гедеон Балабан і Перемишльський – Михайло Копистинський.

Церковна унія мала важливе позитивне значення як для виходу з тогочасної церковної кризи в православній церкві, так і для збереження руської (в сучасному сенсі – української) національної іншості в Польській, конфесійно католицькій, державі. Але з іншого боку, унія активізувала новий спалах українсько-польського і православно-католицького протистояння, особливо загостреного за часів гетьманування Богдана Хмельницького. Тут слід згадати і про три походи козаків на Галичину (1648, 1655, 1656 рр.), де їх підтримували православна єпархія й охрещене у східному обряді населення.

Назагал усі міжрелігійні і міждержавні конфлікти кінця XVI – початку XVII ст. сприяли значній активізації внутрішньоцерковного і внутрішньодержавного життя. Так, у цей період Церква широко відновлює старі церковні святині й будує нові храми. Монастирі та єпископські осідки стають справжніми фортецями з потужними оборонними стінами (цегляними зокрема), бастіонами, ровами, гарматами і найманими

¹¹ Його ж. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. – С. 61.

¹² Peleński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej. – S. 113.; Чачковський Л. Княжий Галич / Л. Чачковський, Я. Хмілевський. – Станіславів, 1938. – С. 23.

охоронцями. З'являються й окремо сформовані єпископські військові полки. Адже це був час чотирьох великих польсько-турецьких війн (1620–1621, 1633–1634, 1672–1676, 1683–1699 рр.), не рахуючи окремих нападів татарських загонів у міжвоєнні роки. З іншого боку, українські землі Речі Посполитої вкривалися численними новими містами, містечками й замками зі шляхетськими дворами, католицькими монастирями і костелами, що передбачало дальшу колонізацію.

Непростою залишалася церковно-політична ситуація в Галицько-Львівській єпархії. Головний осідок у Львові «нез'єднаних» православних єпископів, безперечно, піддавався значному політичному тиску польської державної адміністрації і католицького львівського єпископа. Очевидно, саме це й привело до перенесення зі Львова до Галича-Крилоса головного єпископського осідку Гедеона Балабана. У Крилосі він перебував ще в період боротьби з Іоаном Осталовським та Львівським братством. У цьому давньому єпископсько-митрополичому церковному центрі, у старому Успенському соборі, певне, відбулася і його інтронізація (1576 р).

Очевидно, саме за «унійних змагань» на початку складних процесів децентралізації монастирського руху на галицьких землях (василіанська реформа В. Рутського) єпископ Гедеон Балабан розпочав у Крилосі справді величезні будівельні роботи з відновлення колись першого єпископсько-митрополичого осідку Галичини¹³. Він мав об'єднати в одному комплексі Успенський храм, кафедральний монастир і єпископську резиденцію. Найперше, очевидно, було розпочато складну побудову нового, але також кам'яного Успенського кафедрального храму, бо Успенський собор за своє довге 450-літнє життя, особливо в останні десятиліття, зазнав катастрофічного руйнування. Тому на захід від нього (11 м) було закладено (на території передсоборної площі) нову невелику (26,5х12,5м) чотиристовпну, триапсидну церкву, яка у своїй планувальній схемі повторювала стару давньоруську церковну традицію. Новий храм будували з кам'яних блоків розібраного собору. Останній раз, здається, «галицький кафедральний собор у Крилосі, який спалили татари», згадується в листі Михайла Рогози 1595 р. Після цього, протягом всього

¹³ Мельничук О. До питання про історичну топографію Галича-Крилоса в XVI–XVII ст. / О. Мельничук // Галич в доісторії і середньовіччі. Матеріали міжнародної наукової археологічної конференції. – Галич, 2003. – С. 69–73.

XVII ст. і пізніше, у писемних джерелах ідеться лише про «галицьку церкву Успіння Богородиці в Крилосі», або про «крилоську галицьку церкву», або просто про «Крилоську церкву».

Цілком можливо, її побудову розпочав Гедеон Балабан, а закінчив та освятив Єремія Тисаровський (єпископ, 1607–1641 рр.)*, який дуже активно опікувався будівництвом і реконструкцією багатьох святинь та храмових комплексів його Галицько-Львівської єпархії (Галицько-Львівсько-Кам'янецької). Очевидно, саме цим двом галицьким єпископам належить повна відбудова Галицького церковного центру-осідку галицьких єпископів за складних часів «унійних змагань». Цікаво, що в цей час у Львові за планом Павла Римлянина і участі Войцеха Капіноса та Амвросія Прихильного, на замовлення Львівського братства було збудовано (реконструкція, 1592–1628 рр.) білокам'яну Успенську («Волоську») церкву. Освячення провів Львівський єпископ Єремія Тисаровський за участі Київського архімандрита Петра Могили. Безперечно, нова Крилоська Успенська білокам'яна церква, сприйнята як новий Успенський собор, мусила мати не меншу історію складного проектування, побудови й освячення.

Наприкінці XVI — на початку XVII ст. на Пантелеймонівському городищі — старому князівському двору Романа Мстиславича і Данила Романовича (останній тут, очевидно, народився), яке в XIV ст. стало осідком галицьких латинських єпископів і архієпископів, постав значний (45х40м) францисканський монастир (рис. 9). Він мав потужні дерев'яно-земляні і кам'яні (цегляні) укріплення, зовні яких проходив оборонний рів (завширшки 10 м і завглибшки 2–3 м). Його залишки ми простежили археологічно (1991 р.), але тепер він повністю засипаний¹⁴. Якщо північна (холодна) ділянка оборонних стін виглядала як високий (до 2,5 м) земляний вал (завширшки 8 м) з дерев'яною стіною стовпової конструкції, то східна й південна мала комплексний характер використання (оборонний

* Питання побудови Успенської церкви, яку здійснив Марко Шумлянський, ми не розглядаємо через поважні аргументовані сумніви. «Надмогильну плиту» з написом про цього «фундатора», безперечно, виготовлено пізніше, за єпископа Йосипа Шумлянського. В 1884 р. її випадково знайшли Л. Лаврецький та І. Шараневич. Плита служила порогом під північними дверима церкви (написом донизу).

¹⁴ Томенчук Б. Археологія городищ Галицької землі. — С. 532–533.

і житлово-господарський). В'їзд локалізувався із заходу, в системі вежі-дзвіниці й підйомного перехідного мосту через оборонний рів. У центрі монастирського подвір'я стояв реконструйований костел Святого Станіслава, який мав три поховальні крипти (північну і дві східні).

Отже, на території давнього Галича в кінці XVI – на початку XVII ст. постали дві нові білокам'яні церковні споруди: православна Крилоська Успенська церква і латинський костел Святого Станіслава (перебудований). Першопочатки обох святинь пов'язувалися з княжими часами й двома руськими династіями – Ростиславовичів і Романовичів¹⁵. Тепер храми відрізнялися за конфесійною належністю.

Як показали вперше наші археологічні дослідження (1986–2010 рр.) на території Крилоського городища (3-й майданчик площею 9,5 га), в межах старого міського замку-дитинця Галича XII–XIII ст. споруджують новий, досить великий і дуже укріплений єпископський осідок «нез'єднаних» галицьких (львівських) єпископів. Зокрема, по всьому його периметру на місці княжих укріплень зводять (підсипають) потужні земляні вали з дерев'яною стіною-частоколом, бастіонами і ровами та ескарпами (рис. 3). Зокрема, до структури західної оборонної системи входили:

- насипаний з каміння (опока) вал і дерев'яний частокіл;
- зовнішній ескарп;
- наріжні дерев'яні бастіони трапецієподібного плану, зведені на окремих зовнішніх невеликих земляних майданчиках-підосновах.

Південна оборонна лінія складалася з високого земляного валу та рову. Дерев'яні стіни будували за типом частоколу або стовпової конструкції. В системі оборонних стін були окремі прямокутні вежі (рис. 6).

У центральній частині цього значного релігійного комплексу, навколо нової Успенської церкви постав внутрішній цегляний (можливо, на самому початку він мав дерев'яні стіни) замок – новий «кафедральний» монастир, перенесений сюди із Золотого Току, де за 450-літнє функціонування не раз був єпископським і митрополитим осідком. А його дерев'яно-земляні укріплення, храм та житлово-господарські споруди потребували повної заміни. Кладовище також

¹⁵ Томенчук Б. Дві галицькі церкви... – С. 23–28.

втратило можливості для розширення, хоча й вийшло поза межі східного оборонного валу. Археологічно його досліджували Я. Пастернак, Й. Пеленський, М. Каргер, В. Ауліх, О. Джеджора і Б. Томенчук.

Загалом новий Крилоський монастир був досить характерним для кінця XVI – початку XVII ст. мурованим замком бастионного типу, спорудженого за типовими проектами військових інженерів (французька фортифікаційна школа), спрямованими на протидію татарським нападам. Зокрема, лише за 1590–1639 рр. на Галицьку землю було вчинено 29 набігів, з яких найбільш руйнівні – 17 нападів впродовж 1612–1624 рр.¹⁶ Саме 1627 р. галицький Старостинський замок на Дністрі став кам'яною фортецею з цегляними оборонними стінами, які раніше були дерев'яними. При його спорудженні використовували й окремі кам'яні блоки розібраного Успенського собору та інших кам'яних церков княжого Галича, які вже не відповідали парафіяльним потребам невеликих новозаснованих сіл, суттєво занепавши за свою довгу 450-літню історію.

Крилоський монастир був невеликим (60х45м), прямокутним у плані замком, з чотирма наріжними п'ятикутними бастионами, однією в'їзною брамою та двома вежами-фіртками (північною і південною). Фундаменти стін складено з місцевої плити («лупака»-опоки). Їхня ширина становила 1,15 м, висота – 0,98–1 м. Наші дослідження (1996–1997 рр.) підтвердили висновки Я. Пастернака, показавши присутність на фундаментах ще першого ряду цегляного мурування. Досліджені два кутові бастиони мали такі розміри: 5х5, 8х6, 5х6, 5х5, 8м; 4х3, 8х6, 5х6, 5х3,8 м. Посередині південної стіни, навпроти південних дверей Успенської церкви ми виявили фундаменти під квадратну вхідну вежу¹⁷. Подібну простежено і з північної оборонної стіни¹⁸.

У південно-східному куті Успенського монастиря стояла невелика (7,75х8 м) каплиця Святого Василія (можливо, як означення Успенського монастиря чину Святого Василія Великого). Каплицю, очевидно, побудовано в часи спорудження нової Успенської церкви, коли собор було

¹⁶ Hoznowa E. Stosunki ekonomiczne-spoeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590–1648 / E. Hoznowa. – Opole, 1963. – S. 16, 20.

¹⁷ Томенчук Б. Галич і Мала Галицька земля XII–XIII ст. – С. 130.

¹⁸ Мельничук О. Результати досліджень Крилоського монастиря XVI–XVII ст. у 2011 р. / О. Мельничук // Вісник Інституту археології. – Львів, 2012. – Вип. 7. – С. 173–184.

розібрано, а румовище почали засипати шаром (1,5–3 м) будівельного сміття і ґрунту для нівелювання території під новий монастирський комплекс. Рівень основи останнього співмірний з рівнем порога західних дверей каплички (вище як 1,2 м від рівня фундаментів і підлоги собору), що вказує на їхню синхронність в часі постання каплички й нової монастирської Успенської церкви. Саме ця капличка на початку XVII ст., у часи побудови Успенської церкви, виконувала, очевидно, тимчасово роль храму, потім стала дзвіницею, а згодом знову церковцею (чи її вівтарною частиною). В середині її частково досліджували Я. Пастернак і ми (1997 р.).

Слід згадати, що на початку XIX ст. під підлогою каплички було знайдено «чотири домовини з гіпсового каменю, які при витяганні розпалися»¹⁹. Розкопки проводили, як повідомляє А. Левицький (можливо, Анатоль), за вказівкою першого галицького митрополита УГКЦ Антонія (1808–1814 рр.) і офіціала (капітульного вікарія) Михайла Гарасевича. Це був дуже складний період другого відродження Галицької греко-католицької митрополії, що знову спричинило внутрішньо-церковну боротьбу та спомини про першу Галицьку митрополію в першій половині XIV ст. Тому для них, очевидно, були дуже важливі результати розкопок на території першого єпископсько-митрополичого осідку в Галичі та, зокрема, в каплиці, спорудженій над князівськими захороненнями Успенського собору. Очевидно, каплицю було споруджено, по-перше, як усипальницю, а вже, по-друге, як тимчасову церкву в структурі Успенського монастиря. Сподівання дослідників справдилися. Тут було знайдено чотири саркофаги, складені з окремих плит. При спробі їх витягнути на поверхню вони «розпалися». Можливо, вдалося підняти на поверхню лише один саркофаг. Ця подія не набула тоді великого розголосу. А вже початок XIX ст. був надзвичайно складним періодом «наполеонівських війн» (1809–1815 рр.), польської, а потім російської окупації Львова, а з часом – українсько-польського протистояння, включаючи переслідування Галицького митрополита Антона Ангеловича з боку польської влади. Безперечно, розкопки далі не проводили, а саме місце поховань досі законсервовано. Одинокий саркофаг з каплички, очевидно, було захоронено в Плебанському Саду

¹⁹ Левицькій Е. Еще о Галиче и его окрестности / Е. Левицькій // Слово. – Львів, 1881. – Ч. 8 (Ч. 5–10).

на території кладовища XV–XVI ст. Вже в радянські часи його виявив ленінградський археолог М. Каргер. Саркофаг довго зберігався в експозиції Крилоського музею, а згодом його повернули до каплички Святого Василія (рис. 4).

Більшість дослідників Галича, включаючи й Я. Пастернака, на це коротке повідомлення в московфільській газеті «Слово» не звертали особливої уваги. А окремі хоча й визнавали реальність розкопок, але датували ці поховання пізнім середньовіччям²⁰. Все ж, очевидно, така глибина захоронення, а саме нижче від рівня підлоги собору, може свідчити про їхній стосунок до ранньої історії собору. І хоча той проіснував до XVI ст. включно, вірогіднішим є датування поховань у кам'яних саркофагах княжими часами. Зокрема, в цій окремо відділеній частині собору (княжої усипальниці) могли ховати членів родини останніх Ростиславовичів, для яких він був династичним храмом. Окрім Ярослава Осмомисла*, тут могли бути похованими його два сини — Олег (1188 р., від Насті Чагрівни) і Володимир (1199 р., від Ольги, доньки Юрія Довгорукого) та два онуки (Святослав і Роман Ігоревичі, яких стратили в Галичі у вересні 1210/11 р., а пізніше, десь 1230 р., можливо перепоховав Ростислав Михайлович у часи його короткого князювання в Галичі), які недовго правили в Галицькому князівстві²¹.

Поява цієї газетної інформації про розкопки в Галичі-Крилосі ще на початку XIX ст. у 80-х рр. XIX ст. активізувала на території давньої столиці перші археологічні дослідження А. Петрушевича, Т. Земенського, Л. Лаврецького, І. Шараневича, що мали величезний резонанс у Галичині. У зв'язку з цим А. Левицький вирішив поділитися відомою йому інформацією про ще давніші, можливо, перші розкопки в Галичі.

На території нового Крилоського Успенського монастиря, зокрема в його південній частині, традиційно розташовувалося й монастирське

²⁰ Бандрівський М. Катедральні храми Галичини / М. Бандрівський, Ю. Лукомський, Р. Сулик. — Львів. 1992. — С. 9–11.

* Поховання Ярослава Осмомисла, за словами Я. Пастернака, він виявив під час дослідження Успенського собору. Воно здійснено в кам'яному саркофазі, який стояв у притворі Собору, з правого боку від головного входу. Тепер саркофаг експонується в Івано-Франківському краєзнавчому музеї, а рештки поховання зберігаються у Святоюрському монастирі Львова.

²¹ Томенчук Б. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. — С. 38.

кладовище. Археологічно його досліджували А. Лаврецький, І. Шаранеич, О. Чоловський, Й. Пеленський, Я. Пастернак, Ю. Лукомський, В. Петрик і ми. Кладовище мало декілька (два—три) поверхів захоронень і навіть вийшло за межі південної оборонної стіни, назовні²². Так, 1996 р. при вивченні укріплень південно-західного бастіону під південною стіною (всередині подвір'я) ми виявили п'ять поховань, розміщених у три яруси. 1997 р. із зовнішнього боку оборонної стіни виявлено ще 12 поховань²³. В одному випадку знайдено порівняно добре збережену дубову домовину із захороненням. Багатошаровість внутрішнього кладовища (верхні на глибині 0,35 м, а нижні — 1,3 м) пояснюється невеликою (200 м²) площею кладовища, обмеженого оборонною стіною та церквою, і загалом досить тривалим періодом (близько 150 років) функціонування самого монастиря. Зовнішні поховання (одношарові) відзначаються переважно належністю до різних категорій людей із фізичними вадами (кульгаві, горбаті і т. п.). Очевидно, це кладовище нового Крилоського Успенського монастиря, крім багатьох монахів, служило місцем захоронення мешканців єпископського осідку і його округи та окремих паломників у цей складний період «унійних змагань» і польсько-турецьких воєн. Крилоську Успенську церкву, яка перебрала на себе духовну спадщину Галицького Успенського собору, безперечно всі сприймали як авторитетну церковну святиню всієї Галичини, біля якої бути похованим вважалося за велику честь.

Крім Успенського монастиря, на цій значній укріпленій території крилоського єпископського осідку, очевидно, були зведені численні житлові й господарські будівлі, будинки церковних урядників, казарми невеликого військового гарнізону (єпископського війська) і т. п. В окремих будинках розміщувалися братська школа та друкарня. Археологічні дослідження (Я. Пастернака, В. Ауліха та наші) дозволили виявити тут цілий ряд таких споруд, що свідчить про інтенсивну пізньосередньовічну забудову крилоського єпископського осідку в XVII ст.

²² Там само. — С. 67—68.

²³ Його ж. Пізньосередньовічна археологія давнього Галича (підсумки досліджень Галицької археологічної експедиції у 1994—2003 рр.) / Б. Томенчук, О. Мельничук // Збереження та використання культурної спадщини України: проблеми та перспективи. Матеріали міжнародної ювілейної наукової конференції. — Галич, 2004. — С. 95—108.

Археологічно на цій території ми простежили й ранішу (можливо, кінця XVI ст.) житлово-господарську забудову. Зокрема, під час студій південної оборонної стіни Крилоського Успенського монастиря нижче від рівня фундаментів було виявлено залишки трьох будівель: одна мала невисокі фундаменти з блоків алебастру; друга – стіни стовпової конструкції і значні розміри (16 м за лінією схід–захід). Поряд на рівні кам'яного мощення XII–XIII ст. (передпалацова площа південного адміністративного комплексу) виявлено ще декілька подібних споруд. Біля останніх розчищено залишки великого (завширшки 3,5 м) підвалу, який, як і останні будівлі, мав наземні зрубні стіни. Всі вони носять сліди від пожежі.

Все ж, крім житлових і господарських будівель, мусила існувати й головна резиденція «нез'єднаних» галицьких єпископів. У 2000–2002 рр. її можливі залишки ми простежили під час досліджень княжих південних палацових комплексів біля оборонного валу. Це була велика, очевидно двоповерхова будівля, яка стояла на потужних кам'яних фундаментах (завширшки 1,5 м і заввишки 0,65–1 м). Їхньою основою були кам'яні блоки з руїн Успенського собору. Окремі з них мали сліди розчину, інші були з рельєфною різьбою. В забудуванні фундаментів присутня також крупна галька. Фундамент дуже пошкоджений і вибраний у більшій частині. Добре збереглася лише західна частина цієї великої (завширшки 9 м) споруди. Вона традиційно споруджена вздовж підніжжя оборонного валу. Археологічно з'ясовано, що під час закладання західного фундаменту було зруйновано окремі крайні поховання (пізні) південно-східної ділянки парафіяльного некрополя XV–XVI ст. Він вже не функціонував на початку XVIII ст., бо з'явилося нове парафіяльне кладовище «за капличкою», під східною оборонною стіною Крилоського Успенського монастиря, зайнявши румовище Успенського собору, проіснувавши тут понад 200 років, до самого початку XIX ст.

1817 р. в урочищі Качків було освячено нове сільське кладовище, яке існує досі (рівно 200 років). Але останні хрести на кладовищі «за капличкою» ще стояли в кінці XIX ст., що й зумовило те, що Л. Лаврецький, О. Чоловський і Й. Пеленський вимушено відмовилися від дослідження цього перспективного терену. В часи Я. Пастернака старе кладовище вже втратило свої зовнішні ознаки й перетворилося на «пасовище, яке використовували сестри-служебниці». Тому завдяки дозволу і з

відповідного фінансування митрополита А. Шептицького Я. Пастернак впродовж 1936–1941 рр. провів тут свої широкомасштабні розкопки, виявивши залишки собору княжого Галича, який простояв до кінця XVI ст. Досліджуючи фундаменти храму, він не ставив за мету детально вивчити це пізньосередньовічне парафіяльне кладовище. Як вказував сам дослідник: «[...] копаючи на цьому місці при відслоненні мурів Собору ми виявили понад сотню небіжчиків, що творили дві, а то й три верстви одна над одною на глибині 1–1,85 м. Глибші могили часто були вкопані в колишню підлогу Собору, а не раз були просто висічені в поверхні мурів Собору»²⁴. Поховання були чоловічі, жіночі й дитячі. Часто біля окремих захоронень ще зберігалися сліди дерев'яних домовин. Невелика (30х40 м) обмежена територія цього другого парафіяльного кладовища спричинила його багатощаровість (рис. 3)²⁵.

Отже, період XVI – середини XVII ст. став коротким і останнім у найбільшому пізньосередньовічному піднесенні старого Галича-Крилоса як головного церковного центру і єпископського осідку, де неодноразово розв'язували складні тогочасні церковні й політичні проблеми (часто взаємопов'язані). В середині – другій половині XVII ст. єпископський осідок вже містився у Львові – за Арсенія Желиборського (1641–1662), Єремії Свистельницького (1668–1676) і Йосипа Шумлянського (1676–1708).

З початком XVIII ст. Галич-Кринос остаточно втратив роль церковного центру. Але релігійним, духовним осередком Галичини він залишався завжди попри будь-які матеріальні втрати. Зокрема, галицький релігійний центр з Успенським собором, кафедральним монастирем та осідком єпископів і митрополитів декілька сторіч поспіль залишався в одному парному ряду з київським релігійним центром – Києво-Печерським монастирем та його Успенським храмом. Згодом старий галицький релігійний центр став другим після нового львівського з його єпископським осідком, Успенським храмом і Святоюрським монастирем.

Третій етап. 1700 р. в Галицько-Львівсько-Кам'янецькій єпархії єпископ Йосип Шумлянський прийняв церковну унію. На цей час Галич-Кринос давно перебував на правах лише другого єпископського церковного центру. Все ж і ця його роль сприяла проведенню тут ремонту

²⁴ Пастернак Я. Старий Галич. – С. 67.

²⁵ Томенчук Б. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. – С. 67–68.

і відбудови Успенської церкви (1702 р.), окремих споруд Крилоського Успенського монастиря, єпископських палацових комплексів, їхньої інфраструктури (за Йосипа Шумлянського). Вони, зокрема, зазнали значних руйнувань у другій половині XVII ст. під час частих турецьких нападів та двох польсько-турецьких воєн 1672–1676 і 1683–1699 рр.

За єпископів Варлаама Шептицького (1710–1715) і Атанасія Шептицького (1715–1746) занепад Галича-Крилоса як церковного центру ще більше посилювався. Становище дещо змінилося лише за єпископа Лева Шептицького (1749–1779), який писав про тогочасний Галич-Кринос, що «[...] рівночасно я створив резиденцію там же для єпископа, бо ніякої не було і то між часом дерев'яну, маючи намір, як Бог допоможе, поставити з твердого матеріялу другу палату і, поверх того дім для мирських присвигерів»²⁶. Її залишки ми виявили під час досліджень південного палацового комплексу у 2001–2004 рр. Вони характеризуються потужним шаром спаленини і обмазки та окремими групами цегли-«пальчатки» з уламками кахлів від багатих кахельних печей з цегляною основою. Ця споруда (два будівельні горизонти) розміщувалася тепер впоперек оборонного валу. Як показали археологічні розкопи, досліджена будівля перерізана фундаментом (завширшки 0,5–0,7 м) пізнішої за часом появи споруди, що постала вже після ліквідації Успенського монастиря. В заповненні її фундаментного рову було каміння (вапняк) і уламки цегли. Походження останньої, очевидно, пов'язано з ліквідацією (знищенням) цегляних стін Крилоського монастиря та перетворенням Успенської церкви на парафіяльну (1785 р.). Подібну за характером фундаменту велику дерев'яну будівлю, яка стояла дещо західніше від попередньої, але також примикала до підніжжя старого оборонного валу, вивчив В. Ауліх (урочище Старі Палаці, 1978–1979 рр.). Як припускав Я. Пастернак, це був, можливо, «[...] палац митрополита (XVIII ст.), а потім будинок служив приміщенням управління митрополичих маєтків»²⁷. Його було розібрано десь 1894–1896 рр. Все ж, на нашу думку, він не мав жодного стосунку до «митрополичого палацу».

Найвідомішими в околицях Галича-Крилоса були два монастирі, засновані ще в княжі часи. Це монастир в урочищі Прокаліїв Сад і

²⁶ Головацкій Я. Львовская руска епархія перед стома літы / Я. Головацкій // Зоря Галицкая яко альбум на год 1860. — Львов, 1860. — С. 257.

²⁷ Пастернак Я. Старий Галич. — С. 147–148.

Пітрицький монастир. Перший мав кам'яну церкву ротондального типу Святого пророка Іллі і розташовувався біля старого шляху (Львівського або Галицького), що визначило за ним роль своєрідних «сухопутних воріт церковного міста». Його досліджували Л. Лаврецький, І. Шараневич, Я. Пастернак, М. Каргер і ми²⁸. 1774 р. монастир було приєднано до Крилоського Успенського монастиря. На початку ХІХ ст. за наказом єпископа М. Скородинського (1798—1805 рр.) його розібрали, а з каміння управитель єпископських столових дібр у Крилосі Борецький побудував «нові палаци»²⁹, де тепер розміщений Музей історії давнього Галича Національного заповідника «Давній Галич» (рис. 11).

Пітрицький монастир розташовувався в східній околиці Галича, на березі Дністра, що визначило за ним роль своєрідних «річкових воріт церковного міста» (рис. 7). Археологічні розкопки тут проводив Б. Томенчук (1988—1989 рр.). На території великого давнього кладовища було виявлено невелику церкву-капличку (4,8х6,2 м). Під підлогою знайдено 10 захоронень (два горизонти)³⁰. Ще 66 поховань досліджено на території монастирського кладовища (два горизонти). Цей монастирський комплекс, очевидно, існував ще за княжих часів (перший горизонт), а потім з невеликими перервами — до ХVІІІ ст. (другий горизонт). Найцікавішими є поховання у церкві, які, безперечно, мають стосунки до вищого церковного (монашого) кліру (рис. 8). Зокрема, ними могли бути окремі галицькі єпископи та ігумени, поховані тут в одинокій для всього Галича каплиці-усипальниці. Отже, Успенський собор (і пізня капличка на його фундаментах) служив князівською усипальницею останніх Ростиславовичів, а Пітрицька церква — цвинтарна капличка — місцем поховання галицького вищого церковного і монаршого кліру.

1772 р після Першого поділу Речі Посполитої Галичина відійшла до Австрії, а 1867 р. — до Австро-Угорської монархії. В 1785 р. наказом Йосипа ІІ було ліквідовано всі монастирські осідки краю, зокрема на території старого Галича-Крилосо. Тоді ж закінчився третій, останній, церковний період давнього Галича.

²⁸ Мельничук О. Л. Археологічні дослідження монастиря Св. Пророка Іллі у Крилосі / О. Мельничук // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України». — Галич, 2013. — С. 124—133.

²⁹ Пастернак Я. Старий Галич. — С. 147—148.

³⁰ Томенчук Б. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. — С. 48—49.

Такою, згідно з археологічними дослідженнями, що спираються на окремі основні історичні повідомлення, в дуже загальних рисах постає історична топографія пізньосередньовічного Галича як релігійного і церковного центру Галичини. На цьому етапі історико-археологічних досліджень, ще досить обмежених, а багато в чому дискусійних, поки що неможливо висвітлити всі ці надзвичайно складні питання розвитку містотворчих процесів пізньосередньовічного Галича як «церковного міста». Однак вже зараз чітко видно шляхи й перспективи їхнього дальшого вивчення, які безперечно потребують комплексного і міждисциплінарного характеру студій.

Bohdan Tomenchuk

Oleh Melnychuk (Ivano-Frankivsk – Halych)

Archeology of late medieval Halych as a «church city» and religious center of Halychyna (middle of the XIII century – 1785)

The article shows the main results of archaeological research of ancient Halych in the late medieval period of its history as a «church city», a religious and spiritual center of Halychyna (middle of the XIII century – 1785). Development of the of historical topography of Halych-Krylos is characterized in detail in three stages: middle of the XIII century – 1596; 1596–1700; 1700-1785. The complex historical archaeological analysis of each of them allows to see clearly the ways and prospects of further scientific studies.

Keywords: *Ancient Halych, archaeological research, religious and spiritual center, Episcopal-Metropolitan seat, Assumption Cathedral, Krylos Assumption monastery.*

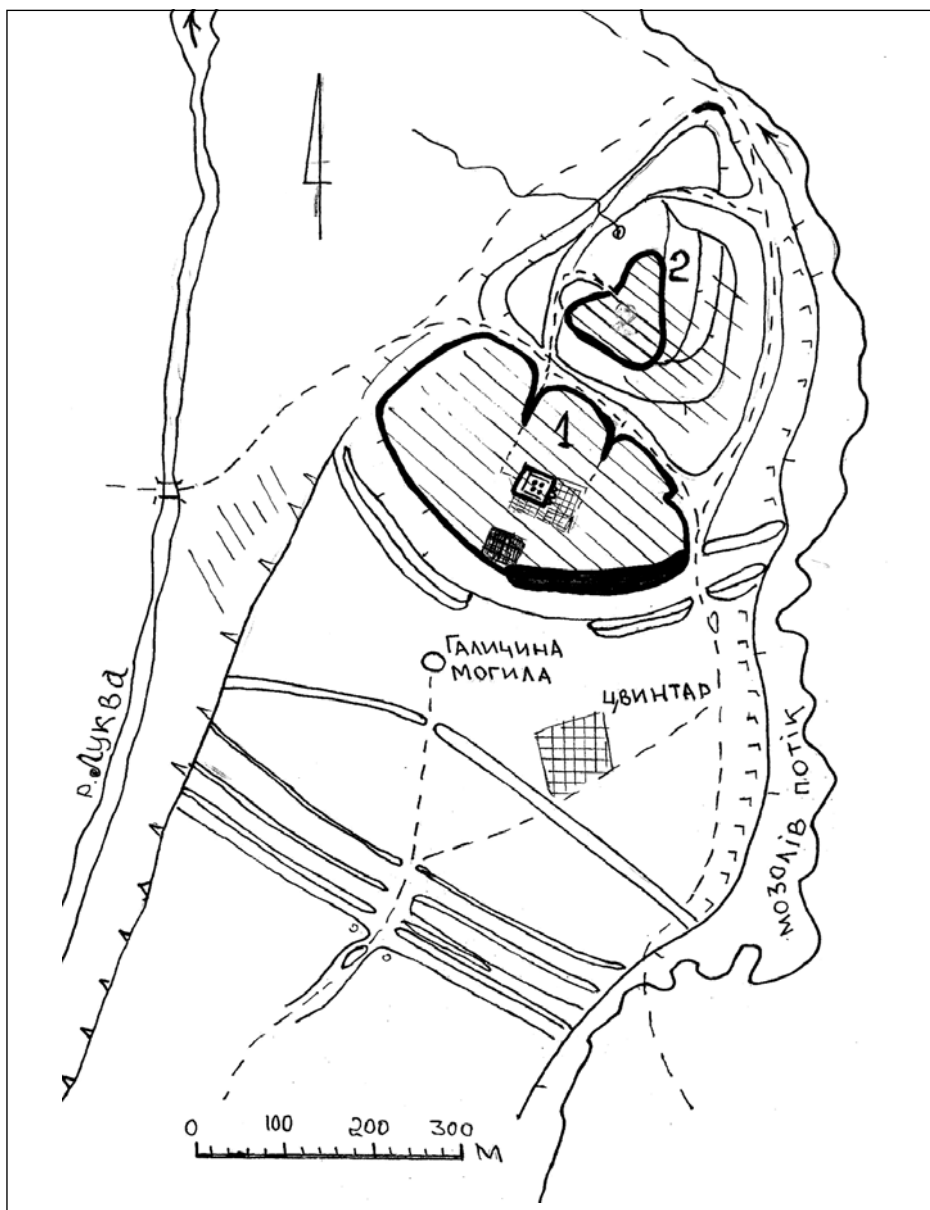

Рис. 1. Крилоське городище. Давній Галич XII–XVI ст.

1. Міський замок

2. Кафедральний монастир – (єпископсько-митрополичий осідок)

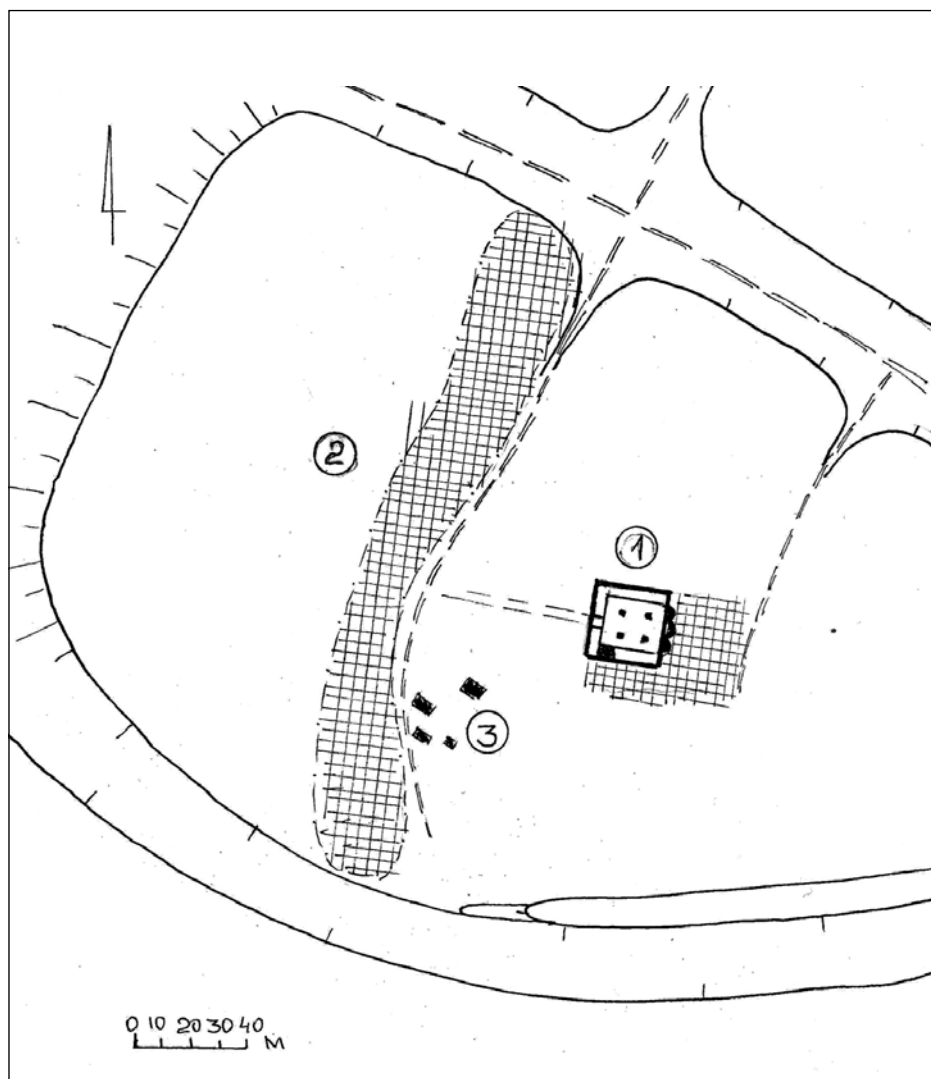

Рис. 2. Давній Галич-Кринос
1. Успенський собор з кладовищем
2. Перший парафіяльний цвинтар (XV–XVI ст.)
3. Виявлені археологічно споруди XV–XVI ст.

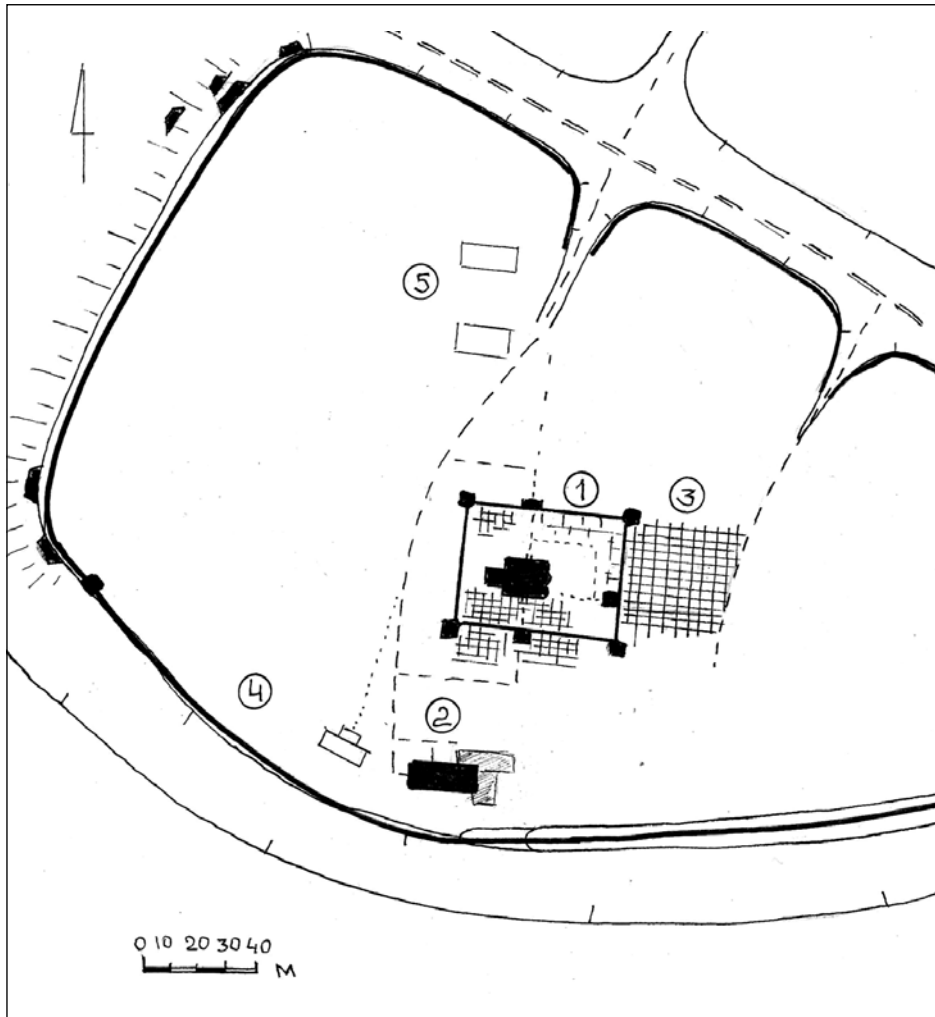
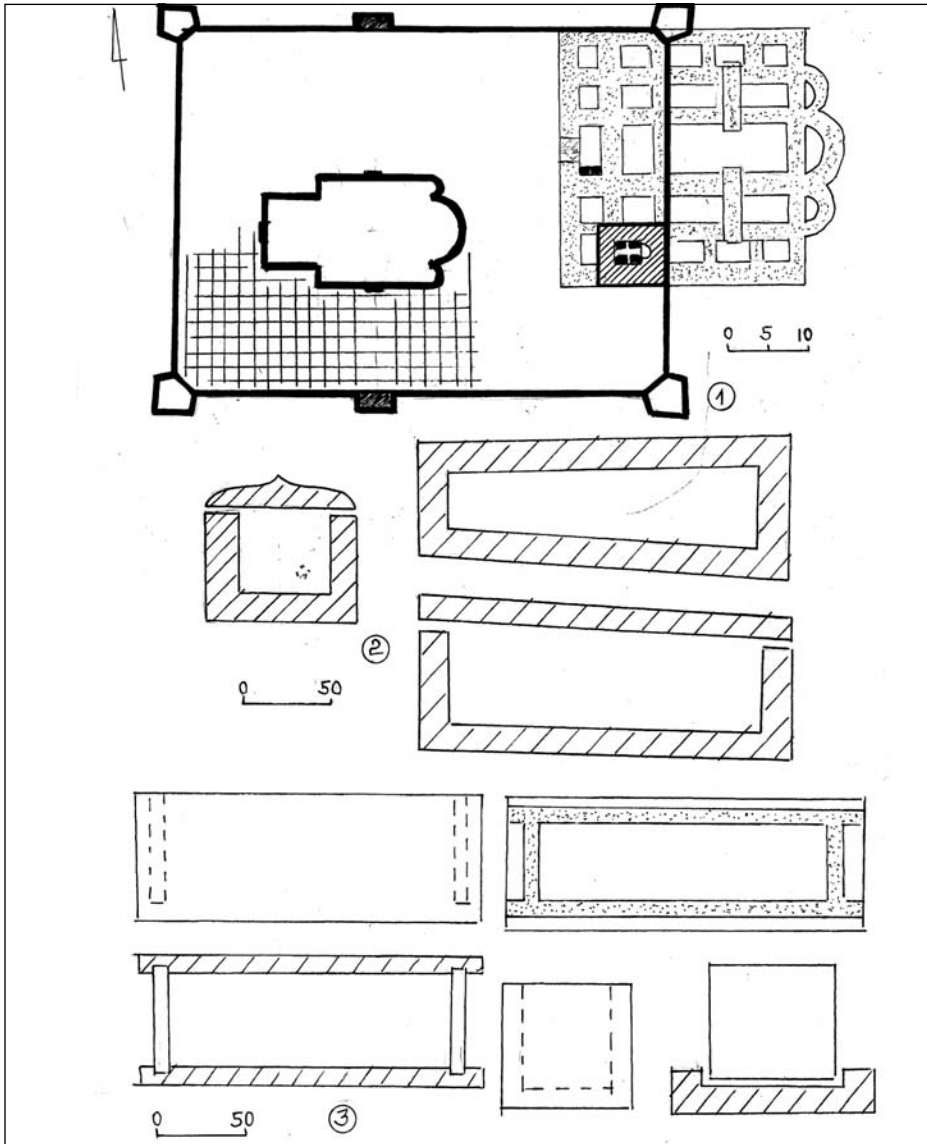

Рис. 3. Давній Галич-Кринос (XVII ст.)
1. Новий кафедральний Криносський Успенський монастир
2. Палацовий комплекс, виявлений археологічно
3. Новий, другий парафіяльний цвинтар
4. Мандаторія
5. Плебанія

*Рис. 4. Давній Галич-Крилос
 1. Крилоський Успенський монастир з Успенською церквою,
 кладовищем і капличкою
 2. Саркофаг (поховання Ярослава Осмомисла)
 3. Саркофаг (можливо, з поховання в капличці)*

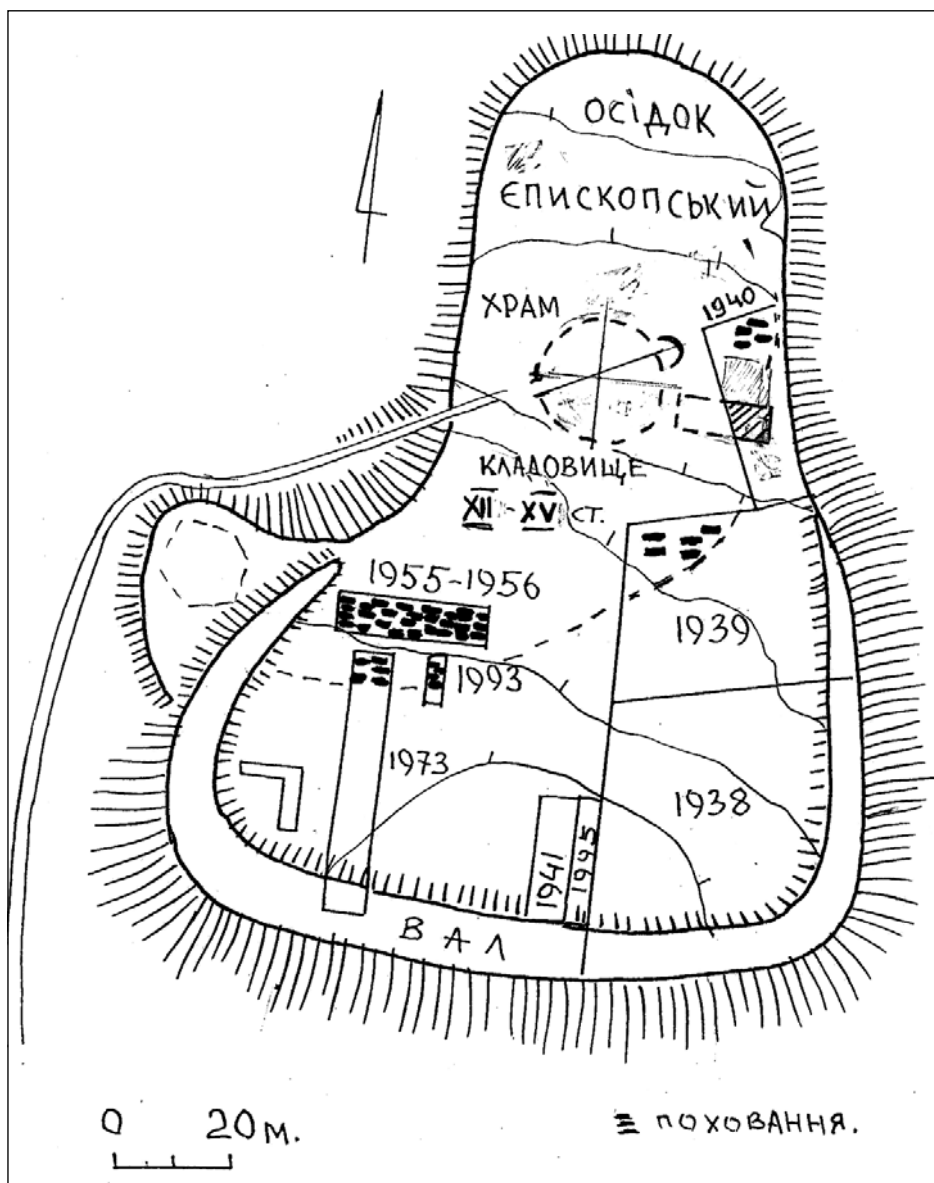

Рис. 5. Давній Галич-Кринос. Кафедральний монастир
(єпископсько-митрополичий осідок)

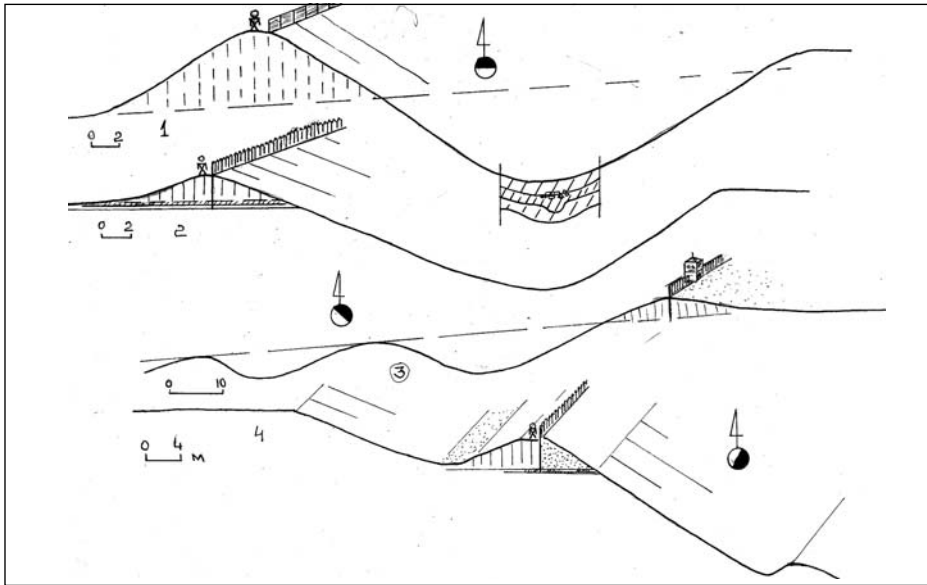

Рис. 6. Давній Галич-Кринос. Пізньосередньовічні укріплення
 1. Вал V. Південна ділянка високого валу 2. Вал V. Південна ділянка
 низького валу 3. Вал V. Південно-західна ділянка
 4. Західний вал третього майданчика

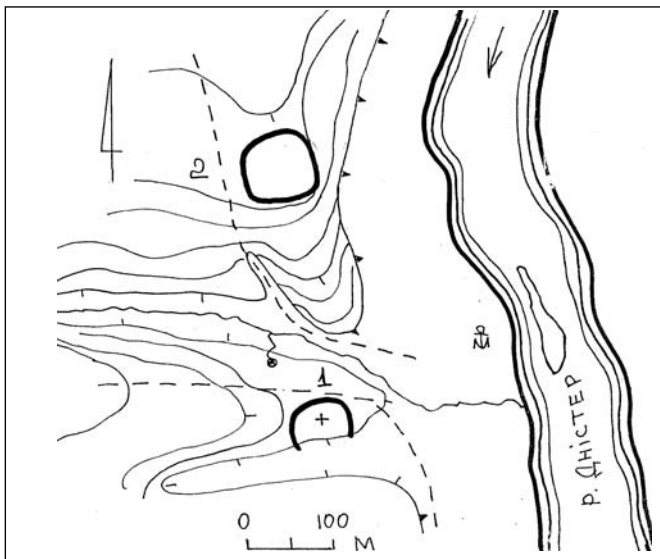

Рис. 7. Пітрицький Успенський монастир. Топографія

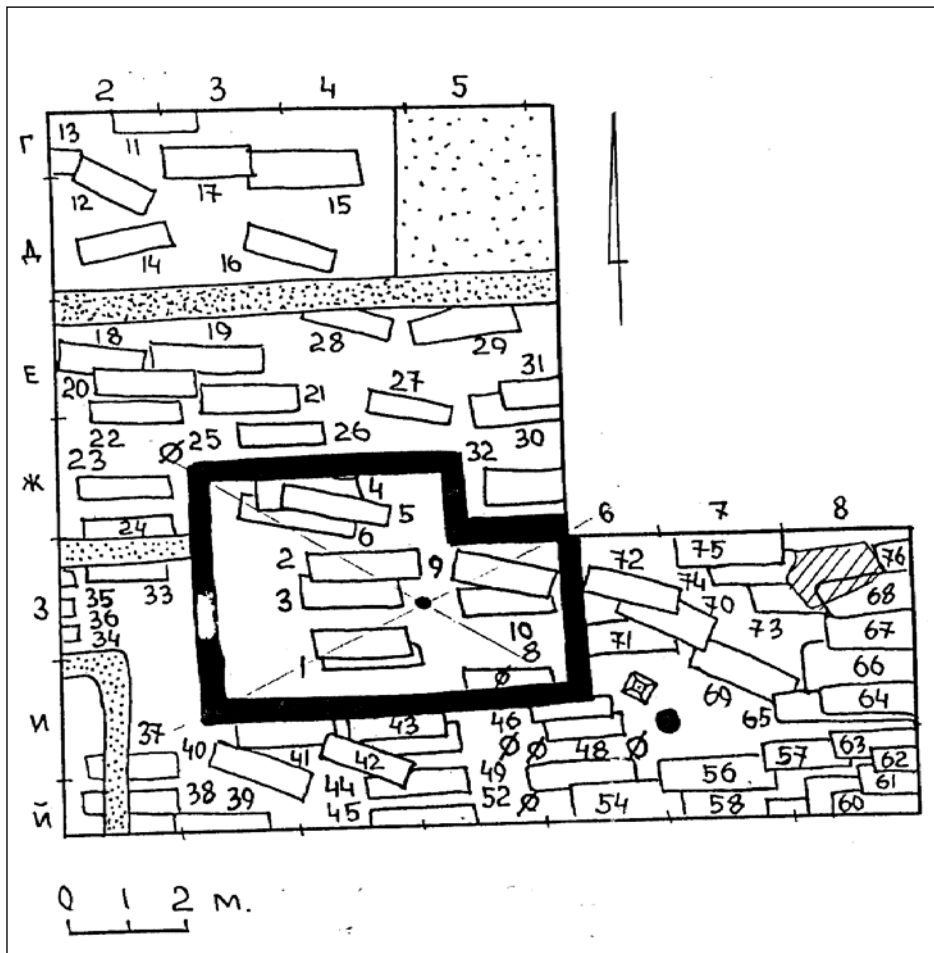

Рис. 8. Пітрицький Успенський монастир.
Церква-усипальниця і монастирське кладовище

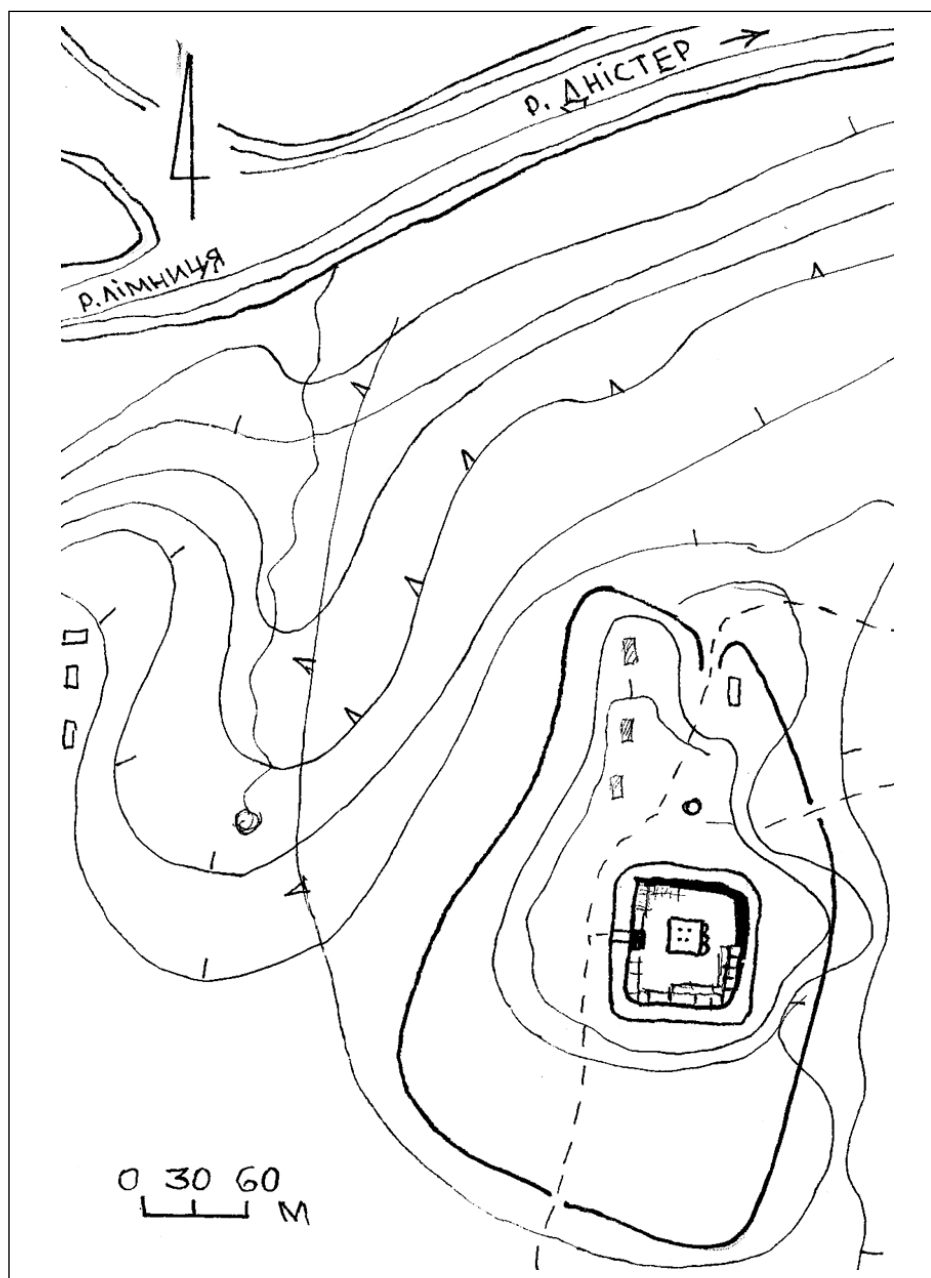

Рис. 9. Пантелеймонівське городище та францисканський монастир

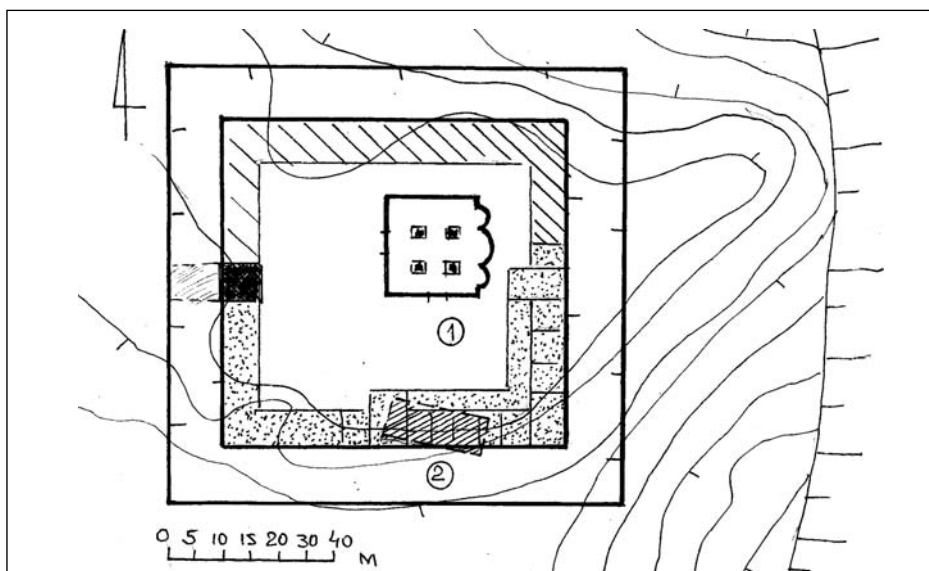

Рис. 10. Пантелеймонівське городище. Францисканський монастир.
 1. Церква Святого Пантелеймона (Святого Станіслава)
 2. Палацовий комплекс латинських галицьких єпископів
 (виявлений археологічно)

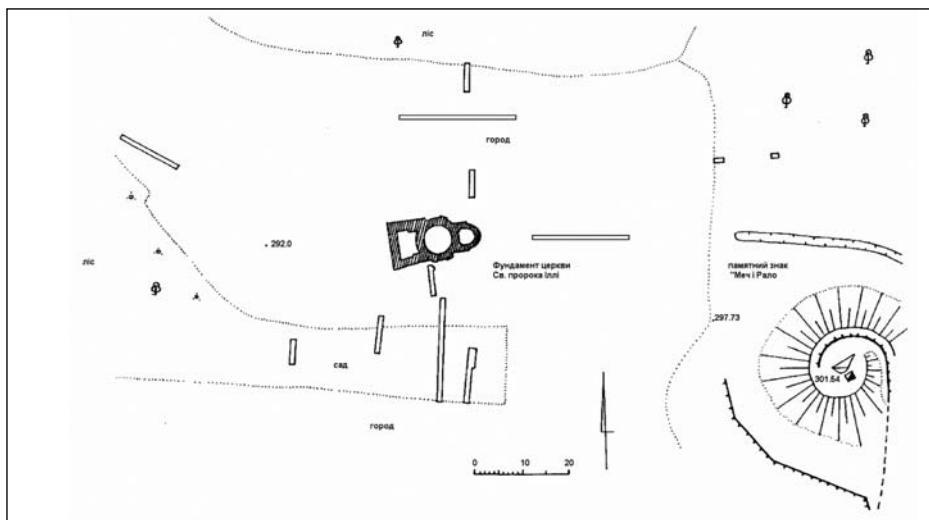

Рис. 11. Ситуаційний план Іллінського монастиря
 з фундаментом церкви Святого пророка Іллі.